

ovšem na úkor přehlednosti a uspořádanosti. V kontextu sociální a obecné sociologické teorie nejistota a problematičnost každé analýzy současného stavu vyvolává mnoho reakcí a postupů. Jedním ze zřetelných trendů je pak v rámci rekonstruktivní sociální vědy zdůrazňování potřeby nového promyšlení, rozvážení aktuálního stavu. Otázka po aktuálním stavu, otázka po přítomnosti, dává však nejisté odpovědi a vyvolává rozpaky. Často je to nespokojenost s konceptem postmodernity nebo dekonstruktivistickými tendencemi, které se jeví příliš anáhlené. Postulovaný zlom, přechod od jednoho deskriptivního termínu – modernita k jinému – postmodernita není konsensuálně přijat a spíše se reklamuje potřeba dále rozvíjet pojmový prostor spojený s ideou modernity. Vývojové trendy údajně ne vždy potvrzují tak zřetelný přechod od jedné formy a typu společnosti k formě a typu společnosti jiné. Požaduje se pauza, větší či menší potlačení razantních nároků a vyhraněných teoretických ambicí.

V rámci sociální teorie se některé nejnovejší práce prezentují jako „sociální teorie po postmodernismu“, čímž se má patrně vyznačit jejich kontrastní referenční bod. Postmoderní sociální teorie si kladla primárně vyvažující cíle, chtěla uvolňovat, liberalizovat, promítat do sebe dříve marginalizované, opomíjené. Rozkládat klasické pevné pojmy, filozofická témata, redefinovat jednotlivé kompetence a vymezovat se proti veškerým formám restrikce a dogmatizace. Hlavním terčem její kritiky jsou přepínané nároky klasické racionality, snahy o univerzální modely, metody, projekty. Že si sociální vědy nejsou s to vypracovat fixní pojmový aparát, vlastní jazyk korespondující se sociální realitou, je dnes už víceméně nezpochybnovaný fakt. To ovšem vůbec nemusí znamenat, že je *ex definitione* nemožné v redefinici problematického vztahu mezi obecným teoretizováním a empirií vykázat jakýkoli kvalitativní posun. Koncept modernity je jistě sporný a váže se k němu nespočet problematických konotací.

Nutno ovšem také vidět, že konceptuálně a metodicky nejisté sociální vědy souhrn-

né pojmy potřebují, ty se ovšem nutně vyčerpávají a ztrácejí svou výpovědní hodnotu, nejsou-li vázány na jistou teorii, kontrolovanou argumentaci a systematické odkazy. Sociální teorie také nemá jinou šanci, než se o své pojmy a kategorie starat, rehabilitovat je. Diskvalifikují-li se pojmy, teorie skutečně končí. Delantýho výběr reprezentativních koncepcí je nepochybně napadnutelný, důsledně si však hlídá svou logiku. V úvodních kapitolách rozprostře konceptuální síť, tematicky vymezí svůj předmět a systematicky, prostřednictvím kontrolované argumentace (každá podávaná koncepce je konfrontována s koncepcemi opozitními), jej v rámci jisté teorie přehledně mapuje a zpracovává. To je také ona specifická přednost rekonstruktivní orientace, na niž jsem si přál upozornit.

Jan Balon

Jerzy Szacki: Historia myśli socjologicznej. Wydanie nowe

Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN 2002, 1076 s.

Když roku 1981 vyšly Szackého *Dějiny sociologického myšlení* v polštině poprvé, bylo zřejmé, že jde v tehdejších středo- a východoevropském kulturním okruhu o dílo mimořádné a ojedinělé. Vzhledem k tradicím a úrovni polské sociologie nebyla ovšem náhoda, že to byl právě polský autor, který vytvořil práci srovnatelnou s nejlepšími tehdejšími obdobnými příručkami západoevropských i amerických autorů a v mnohém svou kvalitou tyto příručky dokonce převyšující. Svědčí o tom i skutečnost, že Szackého kniha vyšla o tři roky dříve v USA. Kdo dlouhodobě sledoval tvorbu tohoto autora, nemohl však být vynikající úrovní jeho nové práce překvapen. Byly to zejména některé dílčí studie zaměřené na směry, školy i jednotlivé postavy dějin sociologie, postupně po léta publikované v sociologických časopisech, jež naznačovaly, že jejich autor se připravuje k vydání větší syntetické práce z této oblasti. Dobrou teo-

retickou i metodologickou průpravou pro to mu byly i jeho pozoruhodné knižní monografie, zvláště *Durkheim* (1964), *Kontrarevoluční paradoxy* (1965), *Utopie* (1968, české vydání 1971), *Tradice* (1971), *Setkání s utopií* (1980), jakož i rozsáhlé předmluvy k polským překladům takových děl, jako je Beckerův a Barnesův *Vývoj sociálního myšlení od lidové tradice k vědě* (1964), jako jsou Durkheimova *Pravidla sociologické metody* (1968), Lintonovy *Kulturní základy osobnosti* (1975), i k výboru textů nazvanému *Krise sociologie?* (1977) apod.

Svým celkovým pojetím se Szackého *Dějiny sociologického myšlení* podstatně lišily od toho, jak byla tato disciplína převážně pěstována autory, kteří se tehdy v dalších socialistických zemích hlásili k oficiálně uznávané podobě marxismu. Odlišnost spočívala přinejmenším ve dvou hlavních rysech. 1. Szacki nepsal především kritiku tzv. předmarxistických pojetí společnosti a tzv. buržoazní sociologie, ale objektivně popisoval a analyzoval vývoj teoretických názorů na společnost se všemi jejich dobovými omezeními, ale také s jejich přínosem ke stále hlubšímu a komplexnějšímu postizení a pochopení sociální reality. 2. Szacki nepoměřoval všechny společenské teorie marxismem jako údajně nejvyšší formou společenského poznání, ale chápal Marxovo materialistické pojetí dějin jako jeden z řady sociologických směrů, který vznikl v určité době, je na tuto dobu historicky i gnozeologicky vázán, a nemůže tudíž odpovídat na všechny klíčové otázky společenského života, které vznikly až v procesu dalšího sociálního, ekonomického i politického vývoje.

Obdobným způsobem Szacki postupoval i v kapitole nazvané *Historický materialismus po Marxovi a sociologie*. Objektivně, bez znevažujících invektiv popisoval a analyzoval tzv. marxismus 2. internacionály, stejně jako bez oslavných tirád informoval o sociologických názorech Leninových. Věnoval-li posléze např. výkladu Lukáse či Gramscioho prakticky stejný počet stran jako Leninovi, bylo to na tehdejší dobu dost výjimečné.

Ve srovnání s poměry, které panovaly u nás, byl bezprecedentní také rozsáhlý se-

znam literatury, z níž autor vycházel a kterou bohatě citoval, v němž se např. objevila i v našem prostředí oficiálně zcela tabuizovaná jména Z. Baumana a L. Kořalkowského, přičemž mezi díly poslední jmenovaného byly uvedeny i jeho pro tehdejší naše bdělé strážce ideové čistoty Marxova učení (kteří však těmito svými postoji prokazovali Marxovi doslova medvědí službu) zcela nepřijatelné *Hlavní proudy marxismu*, vydané v emigraci.

Právě všechny tyto i další přednosti Szackého výkladu ovšem paradoxně způsobily, že – ačkoli jsme se o to pokoušeli (vím, že iniciativu v této záležitosti vyvíjel také M. Petrusěk a D. Provazník) – nepodařilo se překlád této příručky, kterou bychom např. pro vysokoškolskou výuku tak potřebovali, v 80. letech u nás prosadit. V Polsku se Szackého kniha stala základní vysokoškolskou učebnicí a pro velký zájem vyšla roku 1983 ještě jednou.

Nyní, po jednadvaceti letech, se objevuje kniha znovu, ovšem ve značně přepracované a doplněné podobě. Vyjadřuje to také její podtitul, v němž se uvádí, že jde nikoli o 3. vydání, ale o vydání nové.

Autor se ve zmíněném mezidobí znovu k tematice dějin sociologického myšlení několikrát vrátil a výsledkem jeho práce v této oblasti byly zejména knižní tituly *Znanički* (1986), *Dilemata historiografie idejí a jiné eseje a studie* (1991, recenze viz *Sociologický časopis* č. 2/1993, s. 258–262), dílo napsané se spolupracovnicí *Sto let polské sociologie* (1995, recenze viz *Sociologický časopis* č. 4/1997, s. 491–494), jakož i pět rozsáhlých hesel pro polskou několikasvazkovou *Sociologickou encyklopedii: Dějiny sociologie, Liberalismus, K. Mannheim, Nacionalismus a Předsociologické sociální myšlení*.

Každý, kdo má zkušenost s návratem k vlastní knize po více než dvaceti letech, si umí představit, co to obnáší. V Szackého případě je pozoruhodné, že nemusel téměř vůbec změnit ani její celkové rozvržení, ani metodu výkladu a ani její základní teze. Změny se týkají upřesnění názvů kapitol, jejich oddílů i formulací jednotlivých vět. Sám autor píše, že „v jistém smyslu byla kniha napsána

znovu, neboť v tomto jejím vydání neexistuje ani jedna věta, nad níž by se opět nezamýšlel“.

Nejpodstatnější modifikace souvisejí samozřejmě s tím, že sociologie procházela ve zmíněných dvaceti letech určitým vývojem, že se dále podstatně obohatila sociologická produkce, a to i z oblasti dějin sociologického myšlení, a že sám autor za tuto dobu mnohé přečetl, nově promyslel a také, jak už o tom byla zmínka, sám napsal. Odrazem těchto skutečností je především rozsáhlé obohacení bibliografie, která má nyní více než 70 stran. Z obsahového hlediska je nejdůležitější, že autor knihu doplnil o téměř šedesátistránkovou kapitolu nazvanou *Teorie civilizací*, v níž se zabývá Spenglerovou morfologií kultury, řešením protikladu kultury a civilizace v díle Alfreda Webera, Toynbeeho pojetím dějin civilizace, integralistickou sociologií P. Sorokina, sociální teorií francouzské školy soustředěné okolo časopisu *Annales* a „figurativní“ sociologií N. Eliase. V knize rovněž přibyla nová závěrečná téměř devadesátistránková kapitola, věnovaná současné sociologii. Zatímco dřívější vydání končilo výkladem funkcionalismu, zejména Parsonse a jeho kritiků, teorie konfliktu a teorie směny, nyní je kniha uzavřena analýzou diskuse o krizi sociologie, a dále rozbořením názorů Giddensových, Bourdieuových, Foucaultových a Habermasových, jakož i výkladem postmodernismu v sociologii.

Za zmínku stojí také doplnění kapitoly druhé o myšlenky Montaignovy, kapitoly čtvrté o výklad nacionalismu, ale zvláště kapitoly třinácté o analýzu fenomenologické sociologie, kapitoly sedmnácté o strukturalismu Léviho-Strausse a kapitoly předposlední o neofuncionalismu.

Kromě předmluvy, závěru, bibliografie, jmenného a věcného rejstříku má nyní kniha dvaadvacet kapitol. První z nich se zabývá celkovou problematikou dějin sociologie a otázkou jejich potřebnosti a užitečnosti. Další sledují vývoj sociologického myšlení tak, aby podle autora „co nejúplněji prezentovaly historické pozadí současné sociologie a aby pro-

zkoumaly revoluce, jimiž myšlení o sociálním životě postupně prošlo“.

Za první z těchto revolucí považuje Szacki vyčlenění lidského řádu z řádu přírody, za jehož nedílnou součástí byl původně považován, druhou revolucí bylo odlišení společnosti od státu neboli objevení společnosti jako mimopolitické a specifické skutečnosti, třetí bylo to, že společnost se stala předmětem systematické reflexe a že byl vytvořen pojem vědy o společnosti, a konečně čtvrtou, která ovšem není ještě zdaleka završena, a je otázka, zda někdy vůbec završena bude, bylo zvědečtění oné reflexe. Jakkoli je totiž podle autora oprávněný skepticismus vůči pozitivistickému projektu „společenské vědy“, je těžké popřít, že v sociologii existuje jistý pokrok a že určitě od svých počátků do současnosti prošla dlouhou cestou.

Hlavním tématem knihy je tudíž podle autora formování problematiky, jež je dnes považována za sociologickou, její různá netypičtější a dodnes nejživotnější řešení, po sobě následující postuláty jejího vědeckého chápání i jejich postupná realizace.

Tato obecná koncepce je pak realizována v podobě jednotlivých kapitol, které postupují od řeckého antického sociálního myšlení, přes křesťanství, renesanci, teorie přirozeného práva, osvícenství, konzervatismus, liberalismus, socialismus, úvahy některých historiků 19. století, Hegela a historický materialismus až k ranému pozitivismu a počátkům sociologie. Výklad pak pokračuje psychologismem v sociologii, sociologismem, antipozitivistickým převrtem v sociologii spjatým s historismem, německými projekty humanistické sociologie, pomarxovským historickým materialismem a jeho vztahem k sociologii, sociálním pragmatismem, americkou popisnou sociologií, sociální antropologií, teoriemi civilizací, Znanieckým jako polskou odrůdou humanistické sociologie, neopozitivismem v sociologii, funkcionalismem a jeho kritiky a je uzavřen výkladem hlavních představitelů současné sociologie.

V závěru autor konstatuje, že posláním jeho knihy nebylo a nemohlo být shrnutí ne-

sporných úspěchů sociologického myšlení. Ačkoli si nečiní nárok na teoretickou nezájatost a obecně vzato nevěří v existenci úplně nestranné historiografie, nevěnoval se psaní této práce proto, aby vytvořil základ vlastního sociologického systému, jehož stavebním materiálem by byly nejkvalitnější a nejpevnější prvky těchto konstrukcí, jejichž přehled zde podal. Takový záměr považoval předem za odsouzený k nezdaru. Autor se ostatně nedomnívá, že by něco takového mohlo být úkolem historika, jenž si totiž lépe než kdokoli jiný uvědomuje prozatímnost jakýchkoli řešení, a také to, že z idejí, které má k dispozici, lze vytvořit téměř nekonečné množství kombinací.

Dějiny sociologického myšlení nepřipravily podle Szackého základ pro žádné, a tím méně pro konečné řešení. Demonstrovaly spíše bohatství teoretických alternativ, z nichž ani jedna pravděpodobně nebude nikdy absolutně překonána. Plyne-li z této knihy vůbec nějaké poučení, je jím hlavně to, že v sociologii každá bilance může vést nanejvýš ke stanovení určitého množství problémů a dilemat. Pomineme-li záležitosti „sociologického řemesla“, pak pokrok podle autora spočívá především v tom, že pod vlivem proměn společenské skutečnosti i pod vlivem růstu nároků, jaké po zkušenostech a porážkách svých předchůdců na sebe sociální myslitelé kladou, se problematika stává stále složitější.

Při hodnocení Szackého knihy je recenzentův úkol značně ulehčen. Dostatečně ji totiž prověřil sám život. Výborně obstála v dramatických proměnách posledních dvaceti let. Byla knihou stále vyhledávanou, podstatně přispěla k rozšíření znalostí o vývoji sociologie, a to nejen v Polsku a nejen mezi vysokoškolskými studenty. Její netrpělivě očekávané, obohacené a po všech stránkách zkvalitněné nové vydání umožní, aby z ní ještě mnoho let čerpali vědomosti další zájemci.

Jan Sedláček

Piotr Sztompka: *Socjologia: Analiza społeczeństwa*

Warszawa, Wydawnictwo Znak 2002, 653 s.

„Standardních“ učebnic sociologie pravděpodobně není málo, rozumíme-li v tomto případě „standardnosti“ utříděné základní sociologické vědění z oblasti, již se ne zcela přesně říká „obecná sociologie“, utříděné tak, aby systematicky, logicky konzistentně a didakticky srozumitelně pokrývalo všechna základní témata, o nichž se soudobá sociologická komunita shoduje, že tvoří základní povinné penzum pojmoslovné a teoretické, jež musí adept našeho oboru zvládnout. Je přirozené, že „standardy“ se měnily v závislosti na třech činitelích:

- na objemu sociologického vědění (některá témata prostě nemohla být součástí standardu, protože buď ještě nebyla sociologicky reflektována nebo „artikulována“, například do jisté doby masová média, zejména ovšem fenomén zvaný gender, nebo prostě vůbec „nebyla“, například internet či globalizace),
- na míře shody vědecké komunity (některá témata byla jednoduše tabuizována nebo marginalizována, protože sociologický mainstream je nepokládal za sociologicky relevantní či důstojné, například vzorce sexuálního chování, tělesnost, každodennost),
- na místě vzniku.

Ten poslední moment souvisí samozřejmě na jedné straně s dlouhodobou mocenskou a ideologicko-politickou polarizací světa, která způsobila, že osudy sociologie byly na obou pólech kontinua odlišné, a to v některých obdobích principiálně, na druhé straně s obecně uznanou premisou, že sociologie se konstituovala v rámci národních států, že tedy společenský život reflektovala jako „život v národních státech“, že pojem společnosti v podstatě ztotožnila s pojmem národního státu. Proto do jisté doby vznikala řada dost odlišných učebnic tvořených v rámci národních sociologií – učebnice německé